

'Mozes, Houtman en de Amsterdamse School'

door dr. K. A. D. Smelik

Men kan zich wellicht moeilijk voorstellen, dat een boek met de ondertitel „Een beschrijving van de geschiedenis van het onderzoek naar het ontstaan en de compositie van de eerste vijf boeken van het Oude Testament met een terugblik en een evaluatie boeiende lectuur kan zijn.

Wanneer men toch aan het lezen slaat in „Inleiding in de Pentateuch“, het nieuwe boek van dr. C. Houtman (wetenschappelijk hoofdmedewerker voor Oude Testament aan de Vrije Universiteit) en men hem volgt bij zijn weergave van de verschillende pogingen, die in het verleden en heden ondernomen zijn om de waarheid rond het ontstaan van de bijbelboeken Genesis tot en met Deuteronomium (ook wel Pentateuch genaamd) te achterhalen, komt men onder de indruk. Onder de indruk van de eruditie van de auteur en onder de indruk van de gigantische inspanning die door oudtestamentici is geleverd om een raadsel te ontluieren, dat mogelijk nimmer op een voor iedereen aanvaardbare manier zal worden opgelost.

Een zeker moedeloos gevoel is niet te onderdrukken, wanneer men de vijf beziet, waarmee men hypothesen op hypothesen heeft gesteld, de onverschrokkenheid, waarmee voorstanders van de bronspijlings verhalen in drieën van verzen hebben uiteenzerfeld. Evenso kan men zich verbazen over de haastarrigheid, waarmee sommigen aan het Mosaiche auteurschap van de Pentateuch hebben vastgehouden, terwijl het reeds onder Joodse exegeten uit de Middeleeuwen een beroepsgeheim was, dat niet alles in deze boeken van Mozes kon stammen. Ook de dubieuze rol, die het archeologisch onderzoek in de verdediging van de historiciteit van de Pentateuch, met name Genesis, gespeeld heeft, komt aan de orde, al stelt het boek in dit opzicht enigszins teleur.

Op een gegeven ogenblik bereikt een lezer bij een dergelijk overzicht het punt, dat alles

onbewezen en onbewijsbaar lijkt. Het is een verdienste van de auteur, dat hij dan zijn lezer verder voert en hem zijn eigen visie voorhoudt.

Volgens deze visie is de Pentateuch (samen met de bijbelboeken Jozua, Richteren, Samuël en Koningen) één geheel, waarvoor de schrijvers gebruik gemaakt hebben van bestaande schriftelijke en mondelinge overleveringen van verschillende ouderdom, herkomst en karakter.

Dat lijkt mij ook de waarschijnlijkste hypothese voor het ontstaan van deze bijbelboeken, maar wanneer het gaat om het vaststellen van de invloed die deze oudere stof op de uiteindelijke compositie heeft gehad, ben ik van mening, dat de auteur deze overschat. Voor de periode van Israëls vroege geschiedenis tot de tijd van Salomo hebben deze bijbelschrijvers over slechts weinig bronnen kunnen beschikken.

Verder stelt Houtman, dat het in deze bijbelboeken in belangrijke mate een historisatiebeschrijving gaat. Ook deze karakterisering zou ik niet willen overnemen. Inderdaad geven de bijbelschrijvers een beeld van Israëls verleden, maar dat doen zij niet uit een zuiver historische belangstelling. Het gaat eerder om hun eigen existentie, teruggeplaatst in dat verleden. Maar het is hier niet de plaats om met de auteur een uitvoerige discussie op dit punt aan te gaan. Ik wil het dan ook bij deze opmerkingen laten.

Belangrijk

Wanneer men het boek van Houtman vergelijkt met wat er verder op dit terrein op de markt is, kan men zonder meer stellen, dat het een belangrijke aanvulling betekent. Vergelijken met H. J. Kraus: *Geschichte der historisch-kritischen Erforschung des alten Testaments*, geeft Houtman zowel meer over de periode vóór de 18e eeuw, over de Nederlandse bijdrage aan het onderzoek als over de meest recente ontwikkelingen.

Wanneer men zich tot de Nederlandstalige literatuur beperkt, zal het zonder meer duidelijk zijn, dat deze Inleiding in de Pentateuch aanzienlijk meer informatie biedt dan alle tot nu toe verschenen titels, zoals het handboek „De literatuur van Oud-Israël“ van Vrielen en Van der Woude, waarin immers een aanzienlijk groter terrein bestreken wordt en het gedeelte over de Pentateuch daarom veel beknopter moest worden gehouden.

Stroomversnelling

Wie er geen behoefte aan heeft om het boek van Houtman in zijn geheel te lezen, kan dank zij de typografie en registers op vrij eenvoudige wijze die passages op het spoor komen, welke voor de lezer het meest belangrijk zijn. De aantekeningen zijn bovendien in een afzonderlijk deel gebonden, hetgeen de bestudering verder vereenvoudigt. Ik heb er mij overigens over verbaasd, dat Houtman zijn boek niet in het Engels of Duits heeft gepubliceerd. Dit zou het aantal lezers van zijn standaardwerk aanzienlijk hebben vergroot.

Uit Houtmans overzicht van de meest recente ontwikkelingen in het onderzoek blijkt duidelijk, dat de oudtestamentische wetenschap zich de laatste tijd weer in een stroomversnelling bevindt. Gangbare opinies en hypothesen, die tot voor kort bijna onaanstaafbaar leken, verliezen hun aantrekkingskracht op onaanstaafbaar leken, verliezen hun aantrekkingskracht op onderzoekers.

Eén van de stromingen, die Houtman bespreekt, wordt wel eens aangeduid met een term uit de geschiedenis van de Nederlandse bouwkunst, al wordt daar dan ogenblikkelijk „zogenoemd“ aan toegevoegd: ik bedoel de zogenaamde Amsterdamse school. Trouwlezers weten, dat deze term niet zo maar mag laten vallen: laten wij daarom zeggen, dat het hier om een groep theologen gaat, die onze hoofdstad druk bezoeken, en die hetzij via Buber, Miskotte of Bock (of via een combinatie van hen) tot nieuwe ideeën wat betreft interpretatie en theologische betekenis van Oude (en ook Nieuwe) Testament zijn gekomen.

Om deze ideeën aan een groter publiek voor te leggen, waarbij dan in de eerste plaats toch wel aan theologen is gedacht, heeft men het initiatief genomen een eigen reeks op te zetten, „Amsterdamse Cahiers voor exegese en Bijbelse theologie“ genaamd, welke het fonds van Kok (waar men reeds Kamper Cahiers en Apeldoornse Studies kende) is komen versterken. Het heeft nogal wat voeten in de aarde gehad, eer het eerste deel verscheen (een productiekosten van bijna twee jaar), maar het ligt nu in de boekhandel, terwijl deel twee dit najaar zal uitkomen.

Wanneer men dit eerste deel leest, valt op hoe diverse de belangstellingen en inzichten van deze groep zijn. Men vindt er bijbels-theologische notities, voorbeelden van structuralistische exegese, opstellen over historische vragen en over de methode van bijbelvertalen. Ondanks deze verscheidenheid zijn er ten minste drie punten van overeenkomst tussen de verschillende vertegenwoordigers van de zg. Amsterdamse School aan te wijzen:

1. De uiteindelijke tekst van het Oude en Nieuwe Testament in hun interne en onderlinge samenhang dient bepaald te zijn voor de exegese.
2. Men kan de Schrift niet goed exegetiseren buiten de Joodse (en christelijke) traditie om.
3. Bij een vertaling van de Bijbel dient de vorm van het oorspronkelijke zoveel mogelijk gehandhaafd te worden, omdat vorm en inhoud ten nauwste samenhangen.

De moeielijkheidsgraad van de bijdragen is nogal wisselend: door een aantal in geen bijzondere voorkennis verondersteld, voor de rest is kennis van Hebreeuws, dan wel Grieks vereist. Wie de uitgangspunten van de groep deelt, zal de bundel zeker inspireren vinden. Wie het werk van de zgn. Amsterdamse School afwijkt als pseudo-wetenschappelijk, neobiblicistisch en ahistorisch, krijgt de gelegenheid de juistheid van dit oordeel opnieuw te bezien.

C. Houtman: *Inleiding in de Pentateuch* (3 delen). Kampen, Kok, 1988. 258 + 74 blz. f. 65,80. Amsterdamse Cahiers voor exegese en Bijbelse theologie, Cahier I. Kampen, Kok, 1989. 128 blz. f. 18,90.